

Про премію, Шевченка і Грабовича без образ

Рішення Вченої ради Інституту літератури про висунення Григорія Грабовича на Шевченківську премію 2016 р. прогнозовано спричинило в українському суспільному дискурсі до голосного скандалу. Гаряче сперечаються як його ентузіастичні прихильники, так і затяті опоненти, полеміка перекинулася навіть у політичний простір. Зрештою, скандали супроводжують чи не кожен публічну з'яву нових книг та проектів п. Грабовича – і то починаючи з поч. 90-х років минулого сторіччя, коли він своїм «Шевченком як міфотворцем» вирішив показати Україні «іншого» Кобзаря. Зовсім протилежного тому, яким його бачили покоління українських інтелігентів – від Олександра Кониського та Сергія Єфремова до Івана Світличного, Івана Дзюби, Євгена Сверстюка, Василя Барки. Далі був «Шевченко, якого не знаємо», теж супроводжуваний скандалом, далі... В одному з романів Агати Крісті досвідчений слідчий роз'яснює юному колезі: якщо є ряд повторюваних фактів, то за ними криється закономірність, якої ти ще не зрозумів. Можливо, у нашому випадку саме скандал (а зовсім не книги) і постає для ініціатора подій самоцінним фактом. Але то – предмет іншої розмови...

Г.Грабович відомий в Україні багатьма вимірами своєї діяльності, зокрема і тим, що він упродовж багатьох років скеровує діяльність часопису та видавництва «Критика». І тут не можна не зазначити, що поряд з відверто контроверсійною видавничою продукцією «Критика» пустила в світ і багато книг справді важливих і потрібних для нашої гуманітаристики: варто під цим оглядом згадати видання епістолярію П.Куліша, зібрані під однією обкладинкою всі прижиттєві рецензії на Тараса Шевченка, ґрунтовний збірник матеріалів «Тарас Шевченко і царська цензура» – цей перелік вільно продовжувати. Друкувалися цікаві та значущі матеріали – вишукані есеї Костя Москальця, ґрунтовні розвідки Михайлини Коцюбинської, Миколи Рябчука, Тамари Гундорової, Зенона Когути – і на шпальтах часопису «Критика», який здобувся і на своє обличчя, і на власне коло читачів.

Усе це не може не тішити, сумувати змушує інше – та войовнича нетерпимість, з якою Г. Грабович та коло його прихильників не скільки утверджують, скільки нав'язують загалові власну точку зору. Звичайно, не за допомогою чекістського нагана нав'язують, такі методи давно вже не ефективні, а за допомогою, назовемо це так, системи перспективних пропозицій. Нагадаю, що саме Г.Грабович був в Україні кінця дев'яностих – початку нульових тією людиною, яка могла обдарувати молодого науковця перепусткою в західний академічний світ з його стажуваннями, грантами, перспективою академічної кар'єри, зрештою Для цього він мав усі і адміністративні, і фінансові можливості. Але цей щасливий квиток видавався не всім, а лише тим, хто виявляв

готовність впроваджувати в науковий дискурс засадничу домінанту «школи Грабовича» – войовничий антитрадиціоналізм, супроводжуваним відвертою зневагою до класиків українського письменства, особливо класиків XIX ст., таврованих як примітивні народники, хуторяни, творці стилістично безпорадних текстів, зорієнтовані лише на поверхову риторичку. Натомість у системі координат цієї школи пропонувалося особливу увагу звертати на «нетрадиційні» аспекти аналізу літератури і культури, під збільшувальним склом розглядаючи побут письменника, конфлікти в його особистому житті, тип авторської сексуальності (ця нива особливо захаращена відвертими спекуляціями і найфантастичнішими вигадками). Непогрішимим інтелектуальним авторитетом оголошено було Віктора Петрова-Домонтовича – штатного агента сталінської спецслужби, особисто причетного до фізичного знищення київських «неокласиків». Саме в такій тональності належало писати статті і дисертації, і дійшло навіть до того, що прихильно наведена в науковій студії цитата з Сергія Єфремова розглядалася як відвертий «не-формат». При цьому апологети Г. Грабовича не цуралися і відверто репресивних заходів стосовно «ослушників»: прикладом цього може бути кампанія, zorganizована ними для того, аби унеможливити присудження звання доктора наук Петрові Іванишину.

Власне, «школа Грабовича» не обмежувала свою увагу лише полем літератури, прагнучи домінування і в суспільному просторі. За приклад цього можуть правити їхні цілеспрямовані зусилля вилучити з шкільних програм твори класиків української літератури (Марка Вовчка, Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Павла Грабовського, Івана Франка) під тим претекстом, що вони, мовляв, «позбавлені художньої цінності», та заклики «оберігати» дітей від вивчення поезії Шевченка – адже читання його творів загрожує дитині «важкою психологічною травмою». Апофеозом цього процесу стала опублікована 2001 р. стаття Г.Грабовича «Літературне історіописання та його контексти», у якій віднаходимо буквально таке: «До речі, чи не варто бодай на якийсь час, а може, і взагалі, припинити викладання літератури в школах? Ніхто, звісно, не заборонятиме школярам читати, що ті хочуть. Важливо припинити шкільні екзегези про літературу, зокрема її історію. Нехай вона, як і, скажімо, філософія, почекає до студентської парти: деякі речі таки не для дітей». Уявімо собі, що ця настанова була б втіленою в життя і починаючи з 2002-го р. у всіх школах України предмет «українська література» був би скасований... Що б ми мали у 2015-му? Самоочевидно, що за таких умов «Русский мир» дійшов би не тільки до Широкіно і Мар'їнки, а й до Чернігова та Конотопа...

Враховуючи це, висунення Вченою радою Інституту літератури автора «Шевченка як міфотворця» на Шевченківську премію викликає принаймні подив. Взагалі, перш ніж кидати погляд за океан, шановна Вчена рада могла б поглянути на те, що відбувається в її рідних стінах. І тоді б вона змогла помітити, що співробітники Інституту літератури впродовж останніх років видали чимало цікавих і надзвичайно вагомих праць із шевченкознавчої проблематики – праць справді новаторських, позбавлених рудиментів

«радянщини», праць, автори яких оперують методологією сучасних європейських гуманітарних досліджень. Можна під цим оглядом згадати чимало ідей і книг, проте назвемо лише одну монографію – «Тарас Шевченко: істина – некомунікативна реальність» Оксани Яковини та Олександра Слободяна. Ця праця, дискурс якої опертий на традицію інтелектуалізму християнської екзегези, справді по-новому допомагає з'ясувати Шевченка, а не по-новому сфальсифікувати його.

Звичайно, у демократичній країні кожен має право тлумачити літературу так, як він вважає за потрібне. Ідеться про інше: чи повинна культурна спільнота підносити «інтелектуальну пропозицію» Г.Грабовича до рівня загальнонаціонального визнання, яке стверджується Шевченківською премією? Тим більше, що спосіб, у який Грабович «аналізує» Шевченка, цілковито протилежний тій системі координат, у якій осмислював літературу сам Тарас Шевченко (нагадаємо його «На вічну пам'ять Котляревському», «До Основ'яненка», «Марку Вовчку», зрештою – архетипову передмову до «Седнівського Кобзаря»). В одному випадку маємо християнський гуманізм, людино – та націєцентричну екзистенційність, живе переживання людського болю, в іншому – присмачений квазінауковою термінологією анатомічний розтин самим же Г.Грабовичем сконструйованих «символів».

Зрештою, Шевченківська премія авторіві «Шевченка як міфотворця» буде образою як для Шевченка, так і для Г.Грабовича, бо надто протилежні це тотальності. Тож не ображаймо нікого – це нечестно і не по-європейському.

Олександр Хоменко
науковий співробітник
відділу української філології НДІУ
